

ORVOSI BIOFIZIKA

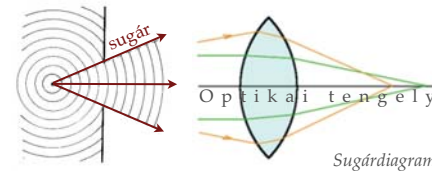
“A FÉNY BIOFIZIKÁJA”

KELLERMAYER MIKLÓS

GEOMETRIAI ÉS HULLÁMOPTIKA

Geometriai optika

Ha a fény a hullámhossznál sokkal nagyobb résen halad át, a hullámfront (fázis) terjedése egy egyenessé (“sugár”) egyszerűsíthető.

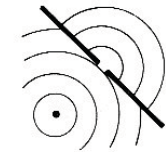

- Optikai nyaláb (“fényszugár”): absztrakció, matematikai egyenes.
- A nyílak az energiatörjedés irányát jelölik.
- Optikai tengely: az optikai elemek (pl. lencsék) középpontján áthaladó egyenes.
- Reverzibilitás elve: az energiatörjedés (nyílak) iránya megfordítható.

A fény terjedési sebessége *vákuumban*: $c = 2,99792458 \times 10^8 \text{ ms}^{-1}$
Optikailag sűrűbb közegben a fény terjedési sebessége csökken (c_1). Ez kifejezhető az abszolút törésmutatóval (n_1):

Hullámoptika

Ha a fény a hullámhossznál kisebb vagy azzal összemérhető résen halad át, a hullámtermészetet figyelembe kell venni.

A fény mint hullám fontos paraméterei:

- Periódusidő (T)
- Frekvencia ($f = 1/T$)
- Terjedési sebesség (v, c)
- Hullámhossz (λ): egy T alatt megtett távolság:

$$\lambda = cT = \frac{c}{f}$$

$$n_1 = \frac{c}{c_1}$$

A fény biofizikája

- Oszcillációk. Harmonikus oszcilláció.
- Hullámok típusai.
- Hullámjelenségek.
- A fényhullám detektálható paraméterei.
- Fázis; fáziskontraszt mikroszkópia.
- Polarizáció; polarimetria, polarizációs mikroszkópia.
- Az emberi szem feloldóképessége.
- Színlátás.

A hullámok forrása: rezgőmozgás

Példa:
Tacoma Narrows Bridge

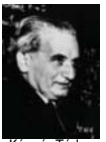

Tacoma Narrows Bridge (“Gallopín’ Gertie”)
 (“Gertie the Dinosaur” (1914), rajzfilm, Winsor McCay)
 Átadás: 1940. július 1.
 Szélben (50-70 km/h): órákon át tartó rezgés.
 Rezgés amplitúdó eleinte 0,5 m, majd egy tartókábel
 elszakadása után akár 9 m!
 Összeomlás: 1940. november 7.

(A jelenség magyarázata)

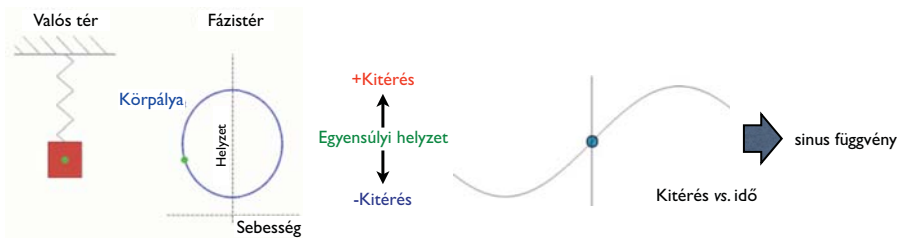
Kármán-féle örvények
 (Szélben, a híd déli keletkezőnek. Ha nem
 válnak le a felületről, rezgés lép fel.)

Kármán Tódor
 (Theodore von Kármán)
 1881-1963

Harmonikus rezgőmozgás

Egyensúlyi helyzetéből kitértett rendszerre visszatérítő erő hat (pl. rugóra függesztett tömeg).

$$y = R \sin \varphi$$

Mivel $\varphi = \omega t$: $y = R \sin(\omega t)$

Ha a kiindulási fáziszög (φ_0) nem zérus: $y = R \sin(\omega t + \varphi_0)$

Mivel a szögsebesség (ω) a periódusidő (T) alatt megtett teljes kör (2π): $y = R \sin\left(\frac{2\pi}{T}t + \varphi_0\right)$

A tovaterjedő hullámmozgás fontos paraméterei:

- Periódusidő (T)
- Frekvencia ($f = 1/T$)
- Terjedési sebesség (v, c)
- Hullámhossz (λ): egy periódusidő alatt megtett távolság:

$$\lambda = cT = \frac{c}{f}$$

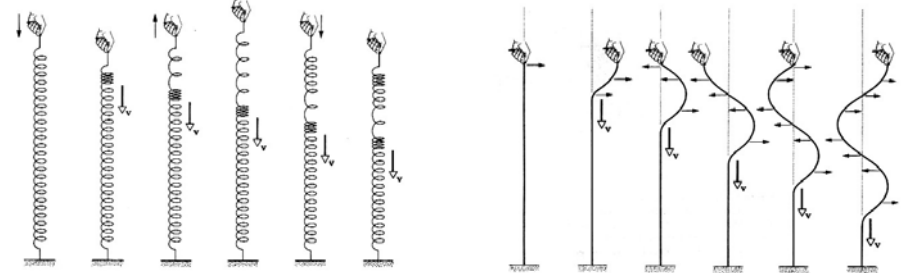
ϕ = fáziszög t időnél
 y = kitérés t időpontban
 ω = szögsebesség (ϕ/t)
 R = forgó egységvektor hossza
 = maximális kitérés (amplitúdó)

Hullámok típusai

- Keletkezés **mechanizmus**a szerint:
  1. Mechanikai: rugalmas deformáció, rugalmas közegben terjed (pl. hang)
  2. Elektromágneses: elektromos zavar, vákuumban (is) terjed (pl. fény)
- Terjedés **dimenziója** szerint:
  1. egydimenziós (pl. megpendített húr)
  2. felületi hullámok (pl. síkhullám vízfelületen)
  3. térbeli hullámok (pl. hang)
- A rezgés és terjedés relatív **irányai** szerint:

1. Longitudinális (pl. hang)

2. Transzverzális (pl. fény)

Hullámjelenségek I. Diffrakció, hullámelhajlás

Huygens-Fresnel elv:
egy hullámfront minden pontja további hullámok forrása

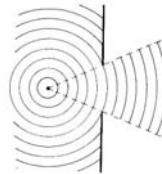

Christiaan Huygens
(1629-1695)

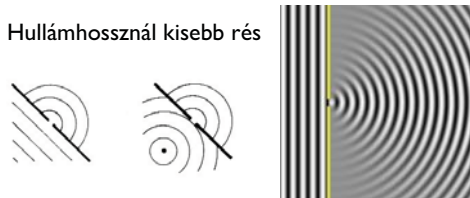

Augustin-Jean Fresnel
(1788-1827)

Hullámhossznál sokkal nagyobb rés

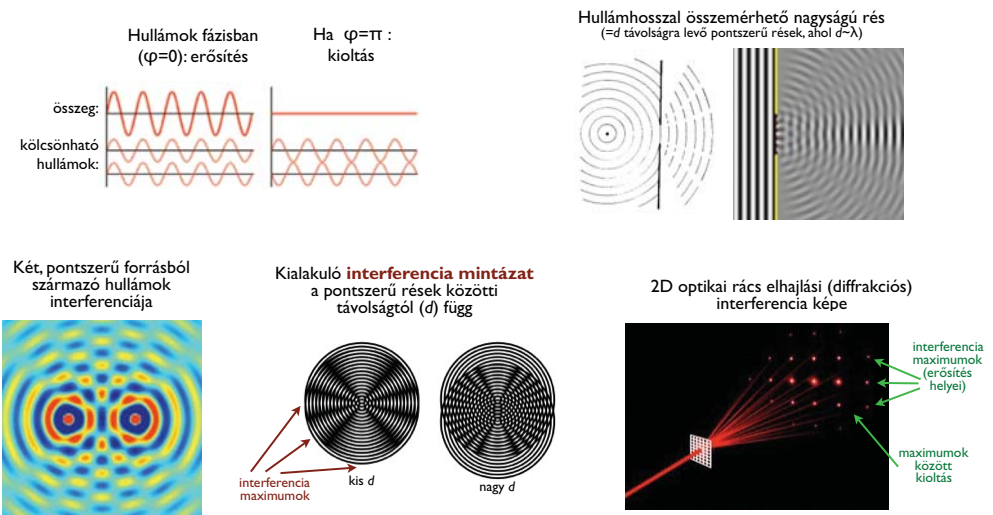
Hullámhossznál kisebb rés

A hullám megjelenik az "árnyékos" területen is.

Hullámjelenségek II. Interferencia

Alapja: szuperpozíció elve

Hullámjelenségek III.

Polarizáció

Polarizáció: kitüntetett irányú rezgés
Kettős törés: anizotróp terjedési sebesség
 Csak a **tranzverzális** hullámok polarizálhatók.

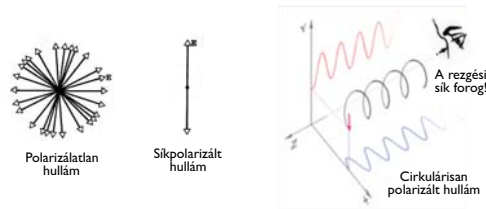
Mechanikai
 hullámok polarizálása

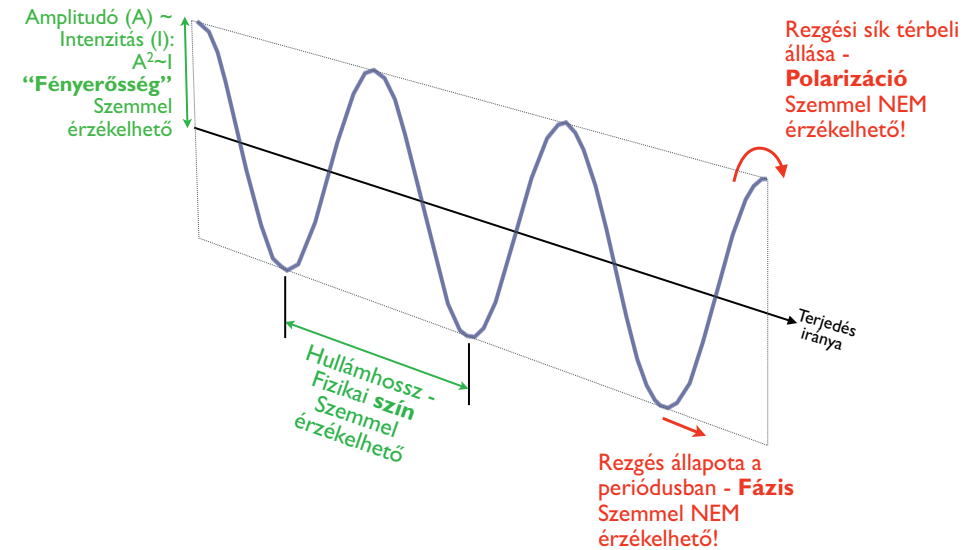
Elektromágneses
 hullámok polarizálása

Polarizáció
 illusztrálása a terjedési
 irányból nézve:

A fény mint hullám érzékelhető paraméterei

A hullám eredete és természete: jövő hét!

Fázis, fáziskontraszt mikroszkópia

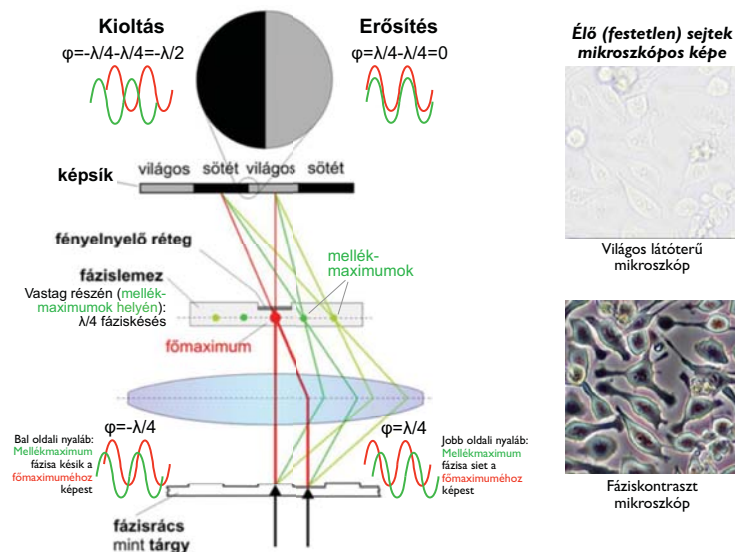

Frits Zernike
 (1889-1969)
 Nobel-díj

• **Fázis:** azt mutatja meg, hogy a teljes hullámmozgási periódus (2π) mely részén tart a rezgés.

• **Fázisszöggel (φ)** fejezzük ki.

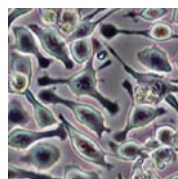
• **Hullámok egymáshoz viszonyított fáziskülönbsége:** fáziseltolódás (késés v. sietés)

Élő (festetlen) sejtek mikroszkópos képe

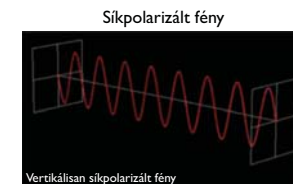
Világos látóterű mikroszkóp

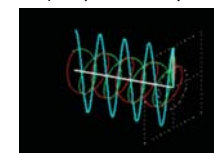
Fáziskontraszt mikroszkóp

Polarizált fény és kölcsönhatásai

Rezgés (elektromos v. mágneses tér) kitüntetett irányú - rezgési sík kitüntetett állású

Jobbra és balra cirkulárisan polarizált fény superpozíciója síkpolárizált fény eredményez:

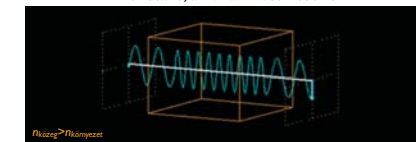

A rezgési sík orientációja a cirkulárisan polarizált hullámok relatív fázisai függvénye

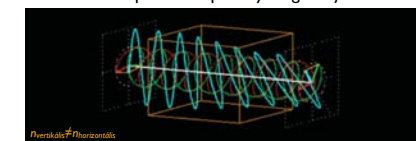
***Anizotrópia** (kettőtörés): a törésmutató ($\sim$ fény terjedési sebessége) irányfüggést mutat a mintában (különböző irányokban más értékeket vesz fel).

Optikailag sűrű közegben a fény lelassul - mivel a frekvencia konstans, a hullámhossz csökken

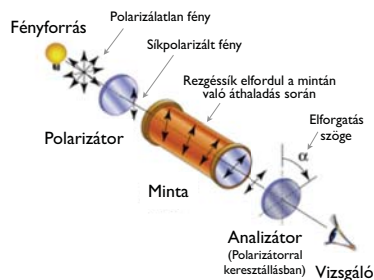
Anizotróp* közegben a cirkulárisan polarizált komponensek között fáziseltolódás lép fel: a kilépő fény rezgéssíkja "elfordul"

Polarizáció alkalmazásai

Polarimetria

Elforgatás szöge az optikailag aktív* anyag koncentrációjától (c) függ:

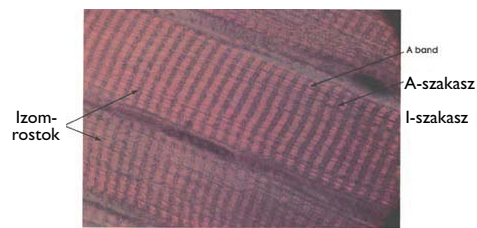
$$\alpha = [\alpha]_D^{20} \cdot c \cdot l$$

[α]=fajlagos forgatóképesség ("20": szobahő;
"D": Na spektrális vonala $\lambda=589$ nm)
l=rétegvastagság (mintatartó hossza)

*Optikailag aktív anyag: *királis* molekulákat tartalmazó minta, amely a síkpolárizált fény rezgését elforgatja.

Polarizációs mikroszkópia

Harántcsikolt izomrost polarizációs mikroszkópban

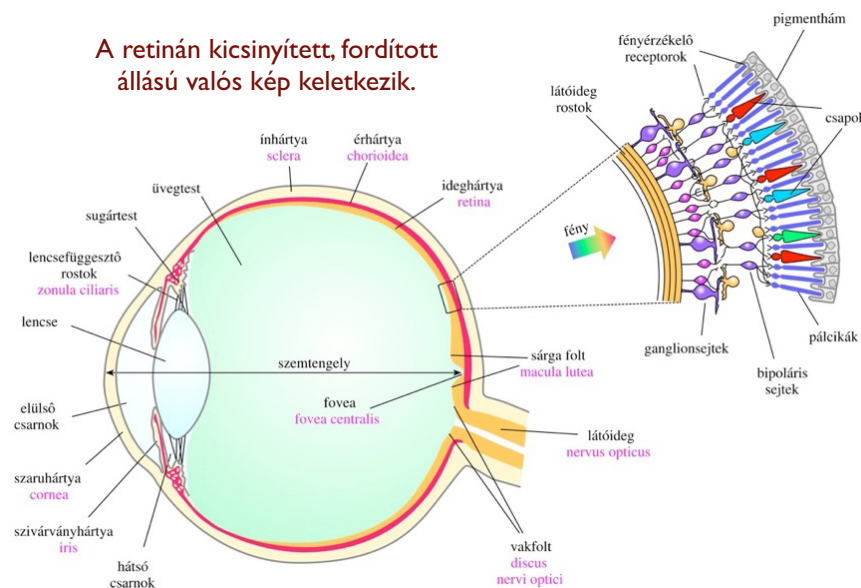

- A-szakasz: anizotróp (kettőtörő) szakasz (helikális filamentumokba rendezett miozinmolekulákat tartalmaz)
- I-szakasz: izotróp szakasz

Optikai leképezés az emberi szemben

A retinán kicsinyített, fordított állású valós kép keletkezik.

Az emberi szem horizontális metszeti szerkezete

A szem feloldóképessége I.

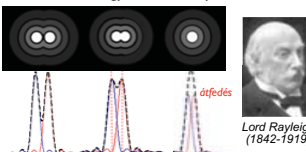
Hullámoptikai korlát

Difrakció miatt: pontszerű tárgy képe elhajlási korong (Airy korong)

Sir George Biddell Airy (1801-1892)

Rayleigh feltétel: a tárgypontok feloldhatók, ha nincs túl nagy átfedés a képeik között

Lord Rayleigh (1842-1919)

Legkisebb feloldott távolság behatárolt (Abbe-képlet):

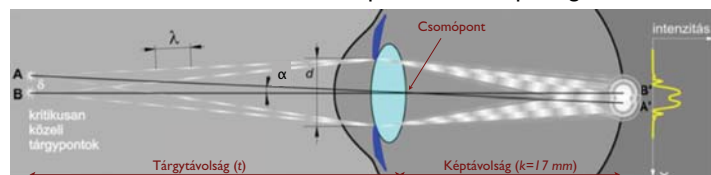
$$d = \frac{0.61\lambda}{n \sin \alpha}$$

λ = hullámhossz
 n = közeg törésmutatója
 α = optikai tengely és legzselő nyíláb által bezárt szög (fénynyílásszög)

Ernst Abbe (1840-1905)

Az emberi szem hullámoptikai feloldóképessége:

Redukált szemmodell

Látószöghatár: $\alpha_H = 1.22 \frac{\lambda}{d}$

Az a legkisebb látószög, amelynek két különálló pontot meg tudunk különböztetni egymástól.
Közepes hullámhossz (550 nm) és pupilla átmérő (4 mm) értékekre: 0.6'

A szem feloldóképessége II.

Biológiai korlát: receptorsejt-sűrűség

Tárgy	Receptorokra eső kép	Látásérzet
• •		•
• •		•
• •		• •

- Feloldás feltétele: legalább egy inaktív receptorsejt legyen két aktív receptorsejt között. Ekkor a legkisebb látószöghatár a redukált szemmodell alapján ($\alpha_B \approx 0.8'$).
- Az emberi szemben a hullámoptikai és biológiai feloldóképesség értékei nagyjából **egyesnek**.

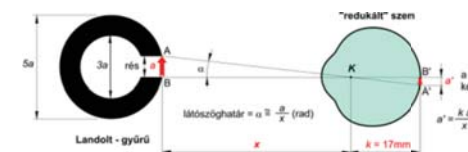
Látásélesség (visus, "Visual Acuity", VA):

$$\text{látásélesség} = \frac{1'}{\alpha} 100\%$$

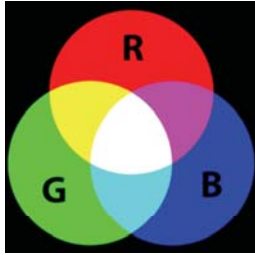
α =kísérleti (mért) látószöghatár

Normál látószöghatár egészséges emberben:
1' (=100% visus)

Látásélesség mérése

Színkódolás, színlátás

Additív színkódolás

Bármely szín kifejezhető a három alapszín (R=vörös, G=zöld, B=kék) megfelelő súlyozású összekeverésével

$$X = rR + gG + bB$$

Emberi szemben:

- 3 különböző színérzékelő receptor.
- Mindegyik receptor más-más színtartományban érzékeny, azaz más színeket nyel el (R=64%, G=32%, B=2%).

